

**BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN**

ĐÀO THỊ LÝ

**THẾ GIỚI NGHỆ THUẬT CỦA NGUYỄN HỒNG
THỜI KỲ TRƯỚC NĂM 1945**

**LUẬN ÁN TIẾN SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

THÁI NGUYÊN - 2015

BỘ GIÁO DỤC VÀ ĐÀO TẠO
ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN

ĐÀO THỊ LÝ

**THẾ GIỚI NGHỆ THUẬT CỦA NGUYÊN HỒNG
THỜI KỲ TRƯỚC NĂM 1945**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 62 22 01 21

**LUẬN ÁN TIẾN SĨ
NGÔN NGỮ VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: 1. GS.TS. Trần Đăng Xuyền
2. PGS.TS. Trần Thị Việt Trung

THÁI NGUYÊN - 2015

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả nêu trong luận án là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất kỳ công trình nào khác.

Tác giả luận án

Đào Thị Lý

LỜI CẢM ƠN

Tôi xin chân thành cảm ơn các thầy cô giáo, các cán bộ Khoa Ngữ văn, Phòng Quản lý và Đào tạo Sau đại học, Ban Giám hiệu Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên đã tạo điều kiện cho tôi học tập và nghiên cứu.

Đặc biệt, tôi xin trân trọng cảm ơn GS.TS. Trần Đăng Xuyên, PGS. TS Trần Thị Việt Trung - những người thầy đã tận tình hướng dẫn và giúp đỡ rất nhiều để tôi có thể hoàn thành luận án này.

Tôi xin trân trọng cảm ơn gia đình, người thân, bạn bè, đồng nghiệp đã động viên, khuyến khích, tạo điều kiện giúp đỡ tôi trong suốt quá trình học tập và nghiên cứu.

Tác giả luận án

Đào Thị Lý

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC.....	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lý do chọn đề tài.....	1
2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	2
3. Đối tượng nghiên cứu.....	3
4. Giới hạn, phạm vi nghiên cứu	3
5. Phương pháp nghiên cứu.....	4
6. Đóng góp mới của đề tài	4
7. Kết cấu của đề tài	5
Chương 1. TỔNG QUAN VẤN ĐỀ NGHIÊN CỨU	6
1.1. Tình hình nghiên cứu chung về Nguyên Hồng	6
1.2. Tình hình nghiên cứu về Thế giới nghệ thuật trong sáng tác của Nguyên Hồng	15
1.2.1. Về đề tài sáng tác	15
1.2.2. Về chủ đề sáng tác.....	16
1.2.3. Về nhân vật	17
1.2.4. Về không gian và thời gian	20
1.2.5. Về ngôn ngữ, giọng điệu nghệ thuật	23
Chương 2. KHÁI NIỆM THẾ GIỚI NGHỆ THUẬT VÀ NHỮNG CƠ SỞ HÌNH THÀNH NÊN THẾ GIỚI NGHỆ THUẬT CỦA NGUYÊN HỒNG	31
2.1. Giới thuyết chung về Thế giới nghệ thuật.....	31
2.2. Những cơ sở hình thành Thế giới nghệ thuật của Nguyên Hồng	37
2.2.1. Hoàn cảnh lịch sử - xã hội.....	38
2.2.2. Hoàn cảnh gia đình, môi trường sống và hoạt động văn học của Nguyên Hồng	43
2.2.3. Cá tính Nguyên Hồng.....	51
Chương 3. THẾ GIỚI NHÂN VẬT	55
3.1. Một thế giới nhân vật phong phú, phức tạp thuộc tầng lớp thị dân và lao động dưới đáy xã hội.....	55
3.1.1. Những người phụ nữ nghèo khổ, bất hạnh, cùng đường, nổi loạn	57

3.1.2. Những đứa trẻ nghèo dưới đáy xã hội, “không có tuổi thơ”	67
3.1.3. Những người trí thức tiểu tư sản nghèo, giàu hoài bão nhưng bất lực và bế tắc	73
3.1.4. Những nhân vật con người tha hoá	79
3.2. Một số thủ pháp nghệ thuật tiêu biểu xây dựng nhân vật	85
3.2.1. Nghệ thuật tạo dựng hoàn cảnh và tình huống.....	85
3.2.2. Nghệ thuật miêu tả ngoại hình	92
3.2.3. Nghệ thuật miêu tả tâm lý	96
Chương 4. THỜI GIAN, KHÔNG GIAN VÀ NGÔN NGỮ NGHỆ THUẬT	101
4.1. Thời gian nghệ thuật	101
4.1.1. Thời gian gắn liền với những sự kiện và biến cố dữ dội của cuộc đời nhân vật	101
4.1.2. Thời gian của con người cá nhân	107
4.2. Không gian nghệ thuật	110
4.2.1. Không gian xã hội đen tối, nhức nhối, đầy bất công và tội lỗi	110
4.2.2. Không gian gia đình đầy bi kịch buồn đau, tan tác	114
4.2.3. Không gian mang sắc thái tôn giáo - trầm, buồn ảm đạm	116
4.3. Ngôn ngữ nghệ thuật.....	124
4.3.1. Ngôn ngữ đầy ắp chất liệu của cuộc sống cần lao	125
4.3.2. Ngôn ngữ mang sắc thái tôn giáo.....	142
KẾT LUẬN	146
DANH MỤC BÀI BÁO, CÔNG TRÌNH LIÊN QUAN ĐẾN ĐỀ TÀI	
LUẬN ÁN.....	151
TÀI LIỆU THAM KHẢO	152
PHỤ LỤC	164

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

1.1. Nguyên Hồng (1918-1982) là một trong những nhà văn xuất sắc nhất của trào lưu văn học hiện thực nói riêng, của nền văn học Việt Nam hiện đại nói chung. Ông là người đến với nghề văn khá sớm và đã thành công ngay từ tác phẩm đầu tay: **Bỉ vờ** (1937). Nguyên Hồng có sức viết phi thường, viết với tất cả sự đam mê và nhiệt huyết của mình. Hơn bốn mươi năm cầm bút, ông đã để lại hơn sáu mươi tác phẩm, trong đó có những sáng tác đặc sắc và có những tác phẩm được đánh giá là một trong những tác phẩm bề thế nhất của tiểu thuyết Việt Nam hiện đại.

1.2. Như đã biết, “*Thế giới nghệ thuật*” là *chỉnh thể của hình thức văn học*”, [140, tr. 29, 30], “*Thế giới nghệ thuật là khái niệm chỉ tính chỉnh thể của sáng tác nghệ thuật (một tác phẩm, một loại hình tác phẩm, sáng tác của tác giả, một trào lưu)... Thế giới nghệ thuật có không gian riêng, thời gian riêng, có quy luật tâm lý riêng, có quan hệ xã hội riêng, quan niệm đạo đức, thang bậc giá trị riêng*” [52, tr. 251]... Trong *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng, ở mọi phương diện nghệ thuật như: đề tài, chủ đề, nhân vật, không gian, thời gian, ngôn ngữ nghệ thuật,... đều được thống nhất trong một chỉnh thể nghệ thuật, giúp người đọc dễ hình dung ra những nét riêng biệt những đóng góp cụ thể trong quá trình sáng tạo không ngừng của nhà văn.

Với một số lượng tác phẩm khá lớn ở nhiều thể loại (tiểu thuyết, truyện ngắn, bút ký, thơ...) qua hai giai đoạn sáng tác, trước và sau năm 1945, Nguyên Hồng đã phản ánh một cách chân thực, cảm động cuộc sống với những số phận cụ thể của những người lao động nghèo khổ và quá trình đổi đời nhờ Đảng, nhờ Cách mạng của họ. Khi viết về vấn đề này, Nguyên Hồng đã thể hiện được cái nhìn hiện thực sâu sắc và tấm lòng nhân đạo thiết tha của nhà văn đối với những con người lao động. Vì vậy, khi đặt vấn đề nghiên cứu: **Thế giới nghệ thuật của Nguyên Hồng thời kỳ trước năm 1945** cũng có nghĩa là đã đi vào nghiên cứu về những đặc điểm nổi bật trong nội dung và nghệ thuật của các tác phẩm, khẳng định giá trị hiện thực sâu sắc và giá trị nhân đạo cao cả trong sáng tác của nhà văn hiện thực xuất sắc này trong một giai đoạn sáng tác cụ thể của ông.

1.3. Theo khảo sát của chúng tôi, cho tới nay đã có khoảng hơn 50 công trình viết về Nguyên Hồng và riêng việc nghiên cứu về *Thế giới nghệ thuật* của ông đã có trên 20 bài (đề cập đến nhiều khía cạnh, ví dụ như: Chủ đề, đề tài sáng tác, cảm hứng sáng tạo, chủ nghĩa nhân đạo, cảm quan tôn giáo, lời văn nghệ thuật,... trong sáng tác của nhà văn). Trong các công trình nghiên cứu này, các tác giả đã chú ý đề cập đến giai đoạn sáng tác trước Cách mạng tháng 8/1945 của Nguyên Hồng, trong đó đã có sự khảo sát, đề cập đến một số phương diện trong *Thế giới nghệ thuật* của ông như: đề tài, chủ đề nhân vật, không gian và thời gian, lời văn nghệ thuật... nhưng chúng tôi nhận thấy rằng, phần lớn đây là những nhận xét, nhận định mang tính khái quát; hoặc đó có thể là những khảo sát, phân tích khá cụ thể ở một số phương diện trong *Thế giới nghệ thuật* chứ chưa phải toàn bộ *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng. Do đó, vẫn rất cần phải có một công trình chuyên biệt nghiên cứu một cách khá hệ thống và toàn diện về ***Thế giới nghệ thuật*** của nhà văn Nguyên Hồng. Thực hiện đề tài nghiên cứu này, chúng tôi muốn góp phần nhìn nhận một cách tương đối toàn diện, hệ thống về *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng trong một giai đoạn sáng tác cụ thể - giai đoạn trước Cách mạng tháng Tám năm 1945, để chỉ ra những đặc điểm riêng, những sáng tạo riêng trong *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn; đồng thời qua đó khẳng định những đóng góp đáng trân trọng của ông đối với sự vận động và phát triển của trào lưu văn học hiện thực phê phán nói riêng, của nền văn xuôi Việt Nam hiện đại nói chung một cách cụ thể và đầy đủ hơn.

1.4. Hiện nay, một số tác phẩm tiêu biểu của Nguyên Hồng đã được đưa vào trong chương trình giáo dục ở bậc phổ thông và đại học. Nếu đề tài này được thực hiện thành công, đây sẽ là cuốn tài liệu tham khảo có ý nghĩa đối với học sinh, sinh viên, giáo viên các cấp và những ai quan tâm đến nhà văn hiện thực xuất sắc suốt đời nặng lòng với những người nghèo khổ này.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

2.1. Mục đích nghiên cứu: Nghiên cứu về *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn Nguyên Hồng, luận án góp phần khẳng định: Trong quá trình sáng tác của mình, Nguyên Hồng đã tạo ra một *Thế giới nghệ thuật riêng* độc đáo và đặc sắc; và qua đó ghi nhận những đóng góp quan trọng của ông đối với quá trình phát triển của

văn học hiện thực phê phán Việt Nam nói riêng và văn xuôi Việt Nam hiện đại giai đoạn đầu thế kỷ XX đến năm 1945 nói chung.

2.2. Nhiệm vụ nghiên cứu: Nghiên cứu những phương diện quan trọng của *Thế giới nghệ thuật* trong sáng tác của Nguyên Hồng giai đoạn trước Cách mạng tháng Tám năm 1945, nhằm chỉ ra những đặc điểm cơ bản trong *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn (nghệ thuật xây dựng nhân vật; không gian, thời gian nghệ thuật và ngôn ngữ nghệ thuật). Qua đó khẳng định những giá trị nghệ thuật và giá trị hiện thực sâu sắc, giá trị nhân đạo cao cả trong những sáng tác của Nguyên Hồng - “nhà văn của những người khốn khổ” Việt Nam giai đoạn trước năm 1945.

3. Đối tượng nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của đề tài luận án là những sáng tác của Nguyên Hồng giai đoạn trước 1945. Tuy nhiên, trong quá trình nghiên cứu, những sáng tác sau Cách mạng tháng Tám năm 1945 của ông cũng được chúng tôi quan tâm khảo sát, nhằm so sánh làm rõ hơn những đặc điểm riêng trong *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng thời kỳ trước năm 1945, cũng như một số đặc điểm chung trong quá trình sáng tác của nhà văn sau Cách mạng.

Bên cạnh đó, chúng tôi cũng tiến hành khảo sát một số tác phẩm tiêu biểu của các tác giả cùng khuynh hướng, cùng thời với ông để so sánh, đối chiếu nhằm chỉ ra những nét riêng, nét độc đáo trong *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng.

4. Giới hạn, phạm vi nghiên cứu

Như chúng ta đã biết, *Thế giới nghệ thuật* bao gồm nhiều phương diện như: đề tài, chủ đề, nhân vật, nghệ thuật xây dựng nhân vật, thời gian, không gian nghệ thuật và ngôn ngữ nghệ thuật... Tuy nhiên, trong khuôn khổ luận án của mình, chúng tôi xác định phạm vi nghiên cứu cụ thể là đi sâu vào nghiên cứu một số phương diện cơ bản của *Thế giới nghệ thuật* như: thế giới nhân vật và nghệ thuật xây dựng nhân vật, thời gian, không gian nghệ thuật và ngôn ngữ nghệ thuật trong các sáng tác của nhà văn Nguyên Hồng giai đoạn trước Cách mạng tháng Tám năm 1945 - vì đây là giai đoạn sáng tác nhiều, tiêu biểu và thành công nhất của Nguyên Hồng. Còn một số phương diện khác như: *đề tài, chủ đề, lời văn nghệ thuật, giọng điệu nghệ thuật...* cũng đã được một số tác giả đề cập đến khá rõ trong các chuyên luận và bài báo của mình, nên chúng tôi không chủ trương đi sâu vào nghiên cứu.

5. Phương pháp nghiên cứu

Trong quá trình thực hiện đề tài, chúng tôi đã sử dụng các phương pháp nghiên cứu sau:

- *Phương pháp phân tích, tổng hợp*: phân tích tác phẩm để tìm hiểu kỹ những đặc sắc về nội dung và nghệ thuật trong sáng tác của Nguyên Hồng giai đoạn trước Cách mạng. Đó là cơ sở để có những nhận xét, đánh giá tổng hợp nhất về *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn.

- *Phương pháp thống kê, phân loại*: Phương pháp này được áp dụng trong quá trình khảo sát các tác phẩm cụ thể của nhà văn, thống kê và phân loại từng kiểu nhân vật, ngôn ngữ, không gian và thời gian nghệ thuật trong *Thế giới nghệ thuật* của Nguyên Hồng.

- *Phương pháp so sánh, đối chiếu*: để có sự đối sánh và có cái nhìn sâu hơn về đối tượng nghiên cứu, chúng tôi nghiên cứu và so sánh sáng tác của Nguyên Hồng trước và sau Cách mạng tháng Tám năm 1945; so sánh với một số tác phẩm, một số nhân vật trong tác phẩm của các tác giả cùng thời, cùng hoặc khác khuynh hướng sáng tác của Nguyên Hồng, nhằm chỉ ra những nét riêng, nét độc đáo trong *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn.

- Vận dụng lý thuyết thi pháp học (về thời gian, không gian nghệ thuật, ngôn ngữ nghệ thuật...) để phục vụ trong quá trình nghiên cứu.

6. Đóng góp mới của đề tài

6.1. Đây là công trình chuyên biệt đầu tiên nghiên cứu một cách khá toàn diện và hệ thống về *Thế giới nghệ thuật trong sáng tác của Nguyên Hồng thời kỳ trước 1945*. Luận án đi sâu vào khảo sát, nghiên cứu các sáng tác của Nguyên Hồng nhằm chỉ ra những đặc điểm nổi bật trong *Thế giới nghệ thuật* của nhà văn, nhất là trong việc dựng lên một thế giới nhân vật phong phú, phức tạp, độc đáo và sinh động của những con người lao động sống dưới đáy xã hội thực dân phong kiến; Chỉ ra những đặc điểm về không gian và thời gian nghệ thuật, cũng như những nét đặc sắc riêng về ngôn ngữ nghệ thuật trong sáng tác của nhà văn. Qua đó khẳng định: Trong quá trình sáng tác của mình, Nguyên Hồng đã xây dựng được một *Thế giới nghệ thuật riêng, độc đáo* không lẫn với